

VALEH-ZƏRNİGAR

Bismillah irrəhmanir rəhim! Bütün oxucularıma salamlar olsun! Qarayazılı aşiq Alxan deyir ki:

Heç bülbüllər nalə çəkməz, düşməni xar olmasa
Bəzircanlar mətah açmaz, yaxşı bazar olmasa.
Axtarıram ləl mədənin, mənəm onun sərrafi,
Qara daşda nə qiymət var, ləli-gövhər olmasa.

Vaxt oluf ki, hədər yerə ömrü bada vermişəm,
Axsamışam, büdrəmişəm, qəmnən hasar hörmüşəm.
Öz başıma çox gəlifdi, təcrübəmdə görmüşəm,
Dostun səndən kənar gəzər, cibində var olmasa.

Qayda budu qəlvi dağın başı cisgin dumandı,
Aləmə sirrim gizlindi, xaliqimə əyandı.
Vəsv eliyir aşiq Alxan, zaman-gözəl zamandı
Yaşamax çox asand oluf, mərdimazar olmasa.

Bəli, sizdə xəvər verəjəm keçmiş əyyamlardan, sabiqəl döv-
rannan. Gözəl Qarabağın Abdal Gülab²³ kəndinnən. Abdal Gülab
kəndi həqiqətən də Qarabağın ən gözəl, səfalı yerlərinnən biriydi.
Bu vilayətdə yaşayannar, yaradannar çox olufdu.

Uzun zaman bu eldə aşix Valeh yaşıyıf, yaradıf. Mükəmməl
ustad oluf, aşıqlar bağlıyıf, məclislər yola salıf. Özünən sonra
çoxlu xəzinəsi qalıf, küliyyat qoyuf gedif. Bir də ustadlarımızın
dilində, sinəsində aşığın “Valeh-Zərnigar” dastanı qalıf.

Aşix Valehin başına gələn məcaralardan, maraxlı hadisələr-
dən, ustadım Aşix Alxan Qarayazılıdan nə təhər eşitmişdim, elə də
çatdırıram, inşallah. Allah bütün ustadlarımıza, o cümlədən
ustadım Aşix Alxana irəhmət oxuya-oxuya götürək görək Valeh
babamızın başına nələr gəlif, bizdən nə eşidəjəksiniz?!

---

²³ Aşiq hər yerdə Abdal Gülablı yox, Abdal Gülab deyir, biz də elə saxladıq (E.M.).

Aşix Valeh Aşix Məhəmməddən, Aşix Baqıdan, Aşix Güllüdən dərs alandan sonra təxminən on səkkiz-on doqquz yaşlarında aşılığa başladı. El-oba Valehi çox irəli çəkdi, çox sevdilər onu. Aşix Valeh hələ çox cavan olmağına baxmıyaraq, məclisdərdə özünü çox şirin bir sənətkar kimi, danəndə bir ustad kimi aparırdı. Günnərin bir günü Valehi gənə də Qarabağın şən olmuş kəndlərinin birinə toya dəvət elədilər. Valeh bu toyda oxuyan vaxtı Səmənd adında bir aşix da gətirdilər məclisə.

Aşix Valehnən baravar aşix Səmənd də məclis aparası oldu. Bu toyda Aşix Valehin sənətkarlığına, toy aparmasına heyran qalan Aşix Səmənd, Aşix Valehin ustadlığına vuruldu. Valehdən xahiş elədi ki, bu günnən barabar aşixlik eləsinlər. Valeh irazı oldu, Aşix Səməndin təklifini irazılıxnan qarşıladı. Ancax Aşix Səməndin bir xasiyyəti var idi. O, Aşix Valeh kimi döyüldü. Təkəbbürlük var idi onda. Özünü bəyənmək, özünə vurqunnux var idi onun xasiyyətində. Guya bu hamıdan artıx sənətkardı, guya bu hamıdan çox bilən aşixdi. Ancax bərkə-boşa düşməmişdi. Eli-obanı var olsun, elin məclislərinə dəvət alırdı, elnən dolanırdı, elin arasında gəzərdi. Bir neçə toyu barabar keçirənnən sonra Aşix Valeh Səməndi öz kəndlərinə dəvət eliyəsi oldu. Dedi:

– Aşix Səmənd, Abdal Gülabda bir neçə toyum var, gəl gedək həməm toyları da barabar yola salax.

Aşix Səmənd bu təklifdən çox xoşhal oldu, Aşix Valehə irazılığ elədi. Üz qoydular Aşix Valehin kəndinə – Abdal Gülabda. Yol uzununu Abdal Gülabda doğru söhbət eliyə-eliyə gəlməkdə olsunnar, sizə kimnən xəvər verem, o vaxtın 12, 14, 15 yaşına çatmış uşaxlarınnan. Bu uşaxlar çöldə kimi öz keçisini, kimi inəyini, kimi qoyun-quzusunu otarar, güdördülər. Qışın son ayıdı, havaların sərt vaxtıdı. Uşaxlar bir 10-12 nəfər olardı. Bunnar gördülər ki, yolnan iki aşix gəlir. Buların içində bir keçəl də var idi. Keçəl Məmməd deyərdilər adına. Keçəllər də cürbəcür olar. Ustaddar bunnarın adını çox sadalayardı. Ancax mən bunnarın iki-üçünü yaddaşımda saxlamışam. Bulardan biri – Daz keçəldi. Bu keçəllərin deyəllər başının ortası keçəl olur, qabağı tüklü olur.

İkincisi – Qaz keçəl. Deyəllər bu keçəlin başının hər yerində tük olur, amba çox seyrək-seyrək bitik olur. Bir də var Xondu keçəl, təmiz başı tüksüz olur. Ancax gün dəyəndə elə parıldıyır ki, elə bil ləmpə kimi, qarannıx otağa işıx saçır.

Bir də var Noxudu keçəl. Belə keçəlin başının tükü seyrək olur, həm də orda-burda noxud kimi dənə-dənə olur. Belə aybacar (eybəcər E.M.) şəklində. Keçəl Məmməd həməən noxudu keçəllərdən iydi. Deyəllər keçəllər çoxbilmiş, çoxbilici olurlar. Məmməd də o çoxbilmişlərdən iydi. Aşıxlar uşaxlara yaxınlaşar, yaxınlaşmaz Keçəl Məmməd dedi:

– Ay uşaxlar!

Dedilər:

– Nədi?

Keçəl Məmməd dedi:

– Siz nə deyirsiniz, gələn aşıxları bağlıyıp sazdarını əllərinənə alımmı?

Dedilər:

– Ala bilirsən al, kimdi sənənin qavağına duran.

Keçəl Məmməd dedi:

– Onda deyən görüm oların sazdarını alsam, mana nə verərsiniz.

Uşaxlar dedilər:

– İrəhmətliyən oğlu, bu çölün ortasında nəyimiz var ki, sana verək. Bajarıqın var sazdarını al, sonra nə istəsən öyə qayıdanda verərik.

Keçəl Məmməd dedi:

– Heç elə şey yoxdu, əyər aşıxları bağlıyıp sazdarını alsam, hamınızın heybələrinizdə gətirdiyiniz yeməklərinizi alajam.

Bir söznən, irazlaşdılar. Aşıxlar gəlif çatdılar. Uşaxlarnan salamlaşdılar, uşaxlar “əleyk” aldılar.

– Ay uşaxlar, bərəkətədi olsun.

– Ay aşıxlar, çox sağ olun.

Keçəl Məmməd irəli duruf dedi:

– Aşıxlar, mən bu uşaxların mərəc gəlmişəm ki, sizin sazdarınızı alajam, əvəzində də onnar bu günkü çörəklərini mana verəcəklər. Əgər siznən deyişif sazdarınızı almasam, bu gün ac qalajam, çünkü nənəm bu gün çörək qoymuyuf.

Dedi:

– Əyə, niyə qoymuyuf?

Keçəl dedi:

– Yoxdu, nədən qoysun. Mən də indi burda öz məharətimi göstərif, bu uşaxların çörəyini əlinnən alajam.

Aşıx Səmənd irəli duruf dedi:

– Əyə, nə məharətdi, göstər görək.

Keçəl dedi:

– Aşıx, adın nədi?

Dedi:

– Səmənd.

Keçəl dedi:

– Səmənd ata deyəllər, bir adam adı yoxmuydu sana verey-dilər? Yaşın sənənin adın Səmətdi, Səmənd döylü.

Aşıx Səmənd dedi:

– O sənnik döylü. Sualını ver, görək nə deyirsən?

Keçəl dedi:

– Aşıx, çox ütələnersən, qorxoram bilmiyəsen. Götürüf görək Aşıx Səmənddən nə soruşdu.

Aşıx, bu gün adnadı,

İşlər oandınadı.

Su suya körpü salar,

Tap görüm adı nədi?

Səmənd xeyli fikirləşənətən Aşıx Valeh o yandan dilləndi ki, a Səmənd, buz kimi niyə dondun? Keçəl Məmməd annadı ki, Aşıx Səmənd deyəsən çətinlik çəker cavab verməyə. Səməndin Aşıx Valehə ajiği tutdu, dedi:

– Uşax bir yannan, sən də bir yannan, üstümə nə tüşüfsən, bu cəfəngiyyat söylüyür, sən də mana irad tutuf keçələ kömək durorsan.

Keçəl dedi:

– Aşix, yaxşı, eybi yoxdu, bunu bilmədin. İndi ikinci sorğuma cavaf ver görək:

Bu gün adnadı,
İşlər avandınadı.
Öküzümü bir inək doğuf,
Tap görüm adı nədir?

Aşix Səmənd dedi, əyə, yekə oğlansan, öküz də inəyi doğarmı? Bu vaxtı Valeh keçəlin üzünə baxıf qımışdı.

Onda Keçəl götürüf üçüncü sorğuyu, yanı qıfılbandı soruşdu. Dedi:

Mən aşığam, yüyürər,
At atdanar, yüyürər.
O nədi ki, ay aşix,
Cavannıxda oturur,
Qocalıxda yüyürər.

– Ə, irəhmətdiyin oğlu, sən də elə söz deyirsən, “belə hoppandı”, “elə tullandı”.

Bu vaxtı Valeh dedi:

– Ay Səmənd, kətiyə koması kimi niyə dığırnersan?

Valehin bu sözünə Səməndin elə ajiğı tutdu gəl görəsən. Dedi:

– Valeh, bü günnən sənnən mən irasdaşsam, salam verif – salam alsam, mənəm zatım-südüm belə-belə olsun.

Valeh Səməndin koolunu alanatan Səmənd sazını da köynəyinə salıf “asta qaçana o göy imam qənim olsun” – deyif gözdən itdi. Başını döndərif heç geriyə də baxmadı. Uşaxların fişqırığı, Keçəlin qaqlıtısı bir yana, Səmənd laf özünən çıxıf aralanmaxda olsun. Valeh dedi:

– Oğul, deyirsən “öküzümü bir inək doğuf” – eləmi?

– Hə. Tap görüm adı nədi?

– Öküzünü inək doğar, özgə nə doğa bilər? “Su suya körpü salar” – deyirsən, eləmi?

– Bəli!

– Bu da buzdu, suyu dondurar, hamı üstündən keçər. Bu da doğrudumu?

– Bəli, doğrudu.

– “Cavannıxda oturur, qocalıxda yerəyər.” Bu da kətiyən kolu döyülmü? Burda nə çətin tapılası şey var ki, özünü bu qədər öyörsən, ay Keçəl! Arada mənim aramı sənət yoldaşımnan vurdun.

Keçəl dedi:

– Ay irəhmətliyın oğlu, istiyirsən gedin o aşixnan bir-birinizi yeyin. Mən ki, bu gün bu uşaxların çörəklərini əllərindən aldım, mənə bəsdı.

Aşix Valeh qaqqıldıyıf gülə-gülə uşaxlardan ayrılıf kənd-dərinə getməyində olsun, sizə Aşix Səmənddən danışem. Aşix Səmənd Valehdən ayrılıf xeyli getmişdi ki, gördü bir kecava gələr. Qavaxda sarvan dəveyi çəker.

– Salaməleyküm!

– Əleykümə salam!

Qarşidan gələn şəxs Aşix Səmənddən soruşdu:

– Oğlum, mənzilin-məqamın haradı, hara belə bu kimsəsiz yerdə tək-tənha gedərsən?

– Qardaş, aşığam, el aşığıyam, harya olsa, yönüm tüşör. Harda məclis var, harda toy var, ora bizdikdi. Atalar demiş. “Aşığınki toynan, mollanınki vaynan”. Bizim işimiz budu, Allah-Tala elimizi nə mollasız, nə də aşıxsız eləsin.

– Oğul, neyəsən səni Dağıstana, Dərbənd şəhərinə aparem.

– Orya nəyə aparərsən?

– Atamın goru haqqı orda aşix deyilən şey yoxdu. Toylarda aşix gəzməkdən camahat hənəkdən tüşör. Gah gedif Göyçədən, gah Borçalıdan, gah da Gəncəbasardan gətirellər. O da camahata yaman baha başa gələr. Əmbə səni gedək bir çayxanıya tafşirem, gör nə qədər müştərin olajax?

Səmənd yazıx nə bilsin Dərbənddə nə baş verer?! Qoşulor bu adama, üz qoyollar Dərbənd sarı. Aşix Səmənd arabaların birinə əyləşif, yerini irahatdıyır. Yeməyi-içməyi qaydasında. Bir müddət saznan-söznən, söhbətən gəlif çatellar Dağıstan vilayətinə. Bu

adamlar Aşix Səməndi Dərbəndə gətirir, orda bunu yaxşı yerləşdirirlər. Özünü də bir çayxanaya tafsirellər ki, qoyun bu aşiq daim burda qalsın, burda çalsın-çağırsın. Burdan da toylara, şannara gedif uruzusunu qazansın.

Bəli, Aşix Səmənd səliqə-sahmannı bir çayxanaya yerrəşmişdi. İşdəri çox yaxşı gederdi. Müşdəri-müşdəri üstünnən, toy-toya qarışf, nişan-nişana qarışf, ruzi-bərəkət gün-günnən arter, hamınızın bərəkətiniz bol olsun, inşallah. Bir neçə gün beləyə keçmişdi. Aşix Səmənd pulu-pareyi yığışdırıf bir yana çıxarda bilmerdi. Ruzi-bərəkət göydən tökülördü. Bir toy elədi, iki toy elədi, gördü ki, üçüncü toyda fərraşdar gəldilər.

– Salaməleyküm, aşix!

– Əleyküm salam!

– Sizi Zərnigar xanım öz yanına dəvət eliyir, biznən getməlisən.

Aşix dedi:

– Nə toyudu, böyük toydumu, kiçik toydumu?

– Böyük-balaca bilmerik, biz tapşırıx yerinə yetirerik, gedəndə bilərsən.

Səmənd Zərnigar xanımın hüzuruna gələndə gördü ki, paho, allı-güllü, üzü xallı, elə bir gözəl qadındı ki, gəl görəsən. Salam verdi qıza.

– Xanım, məni nə işə buyurmusan?

Zərnigar xanım dedi:

– Bilmirsən səni niyə çağırılmışam bura?

Aşix Səmənd dedi:

– Xanım, bilmerəm niyə çağırıldığımı. Gəlmişəm, deyərsən, bilərəm.

– Sən gərək mənim qarşımda hesabat verəsən, sınağımnan çıxasan, sonra bu yerlərdə aşixlax eliyə bilərsən. Yoxsa ölmüş şeydi, – dedi Zərnigar xanım.

Aşix Səmənd dedi:

– Ay xanım, nə məni imtahana çəkərsən, sana nə hesabat verməliyəm. Mən sana uşax-muşax ha döyləm, aşixlaxdan başım çıxımıya. Aşixlığın qayda-qanunu budu ki, “Divani”dən başdıyif

“Müxəmməs”ə qədər bütün havaları biləsən, ustaddarın qoyuf getdiyi dasdannarın bir neçəsini biləsən. Bunnarı bildin aşixsan ki, aşixsan. Allaha şükür, mən də bunnarın hamısını bilirəm.

Zərnigar dedi:

– Çox özünü öymə. Dediym havaları çalif-oxuya bilməsən sazını başına çırpajam.

– Mən böyük ustayam – dedi aşix Səmənd.

– Onda ki, böyük ustasan gözümlün qavağınnan kənara çəkil. Belə deyif Zərniyar xanım sazın zilini zil, bəmini bəm elədi, başdadı aşix Səməndi saznan-söznən sorğu-suala çəkməyə.

Aşix Səmənd Zərniyarın birinci bəndinə cavaf verə bilmədi, lal oldu, yerində qaldı. Zərniyar bunu belə görüf adamlarına əmr elədi ki, aşix Səməndin boynunu kündələsinnər. Səməndin boynuna kündə vuruf, ayağına zəncir taxıf məhbəsə saldılar. Aşix Səmənd qapıdan içəri girəndə gördü içəri dolu adamdı. Aşix Səmənd üzünü içəridəkilərə tutuf dedi:

– Qardaşdar, sizi niyə bura salıflar, sizi kim tutduruf?

Dedilər:

– Aşix, bilmirsənmi, Zərniyar xanım Dağıstan hökumətinnən elə bir müqavilə bağlıyıf, elə bir yazı imzalayıf ki, bütün aşixlar onun imtahanınnan keçməliidi. Keçə bilməsələr hamısının başını vurdurajax.

Aşix Səmənd dedi:

– Ə, nə danışersan? İndi biz neçə aşığix?

Dedilər:

– Otuz doqquz aşığix.

Aşix Səmənd burda başa düşdü kü, ipin ucunu itirif. Ona görə də neynəməli? Sakitdəşməyə başdadı. Fikirrəşdi ki, burda mənən başqa otuz doqquz aşix da var, onnara nə olajax, mana da o olajax. “Elnən gələn toy-bayramdı” – deyif atalarımız.

Hər savax burdakı məhbusedara, aşixlara çörək gələrdi. Arpa çörəyi, yarım dolça su. Ayaxdan başlayırdılar ta qurtarana qədər. Ayaxdan başdıyıf başda qurtaranda başdakına bütöy çörək tüşördü. Bu gün Səmənd başda idi. Savaxsı gəldi Səmənd ayaxda oturdu.

İndi başdan başdadılar. Ayağa çatanda yenə bütün çörək Səməndə tüşdü. Məhbus yoldaşları dedilər:

– Əyə, baxtafarın oğlu, nə qismətdi adamsan? Hər dəfə çörəyin bütöyü sana tüşör.

Səmənd dedi:

– Əyə, irəhmətdiyin balaları, toylarda aşix Valehnən baravar yeyə-yeyə, içə-içə erkəyin, quzunun ətini bəyənmerdik. Çolpaynan, beçəynən dolanerdix. Sən bu arpa cadını mana çoxmu görörsən?

– Əyə, kimnən nəyi bəyənmerdiniz, aşix Valehnən?

– Bəli, Aşix Valehnən, Qarabağın ən görkəmli sənətkarının məclisdər yola vermişəm, siz mənə nə hesav eliyirsiniz?

Aşix Səməndin Aşix Valehnən öyünməsi xavarını Zərniyar xanıma çatdırdılar. Dedilər ki, təzə gələn aşığın dilinnən “Aşix Valeh” adı tüşmör. Oydu ki, Zərniyar xanım Aşix Səməndi yanına çağırırdı dedi:

– O, Aşix Valeh kimdi ki, dilinnən tüşmör.

Səmənd dedi ki, Aşiq Valeh Qarabağın Abdal Gülab kəndində yaşıyır, çox ələmət aşıxdı, hər ustad, hər sənətkar onun qavağında dayanıf cavabını verə bilməz. Xanım, səni yıxsa, bircə o yıxacax. Özgə yıxan olmaz.

– Ünvanını verərsən?

Dedi:

– Buyur.

Zərniyar xanım Valehin ünvanını alıf, bir namə yazıf, içərisinə də sinəsinnən üç yarpax şeir qoydu. Bir fərraş çağırıf dedi, fərraş, al bu nameyi, başını burda istadıf Abdal Gülab kəndində qırxdır. Mənim naməmi tez aşix Valehə çatdır.

Fərraş yolda getməkdə olsun, sizə kimnən deyim. Aşix Valeh öz torpağında, öz camahatının toyda, nişanda çalıf-oxuyurdu, gün-güzaranı xoş keçərdi. Atası Valehi yenicə nişannamışdı. Sənəm adında öz elərinən bir qıza ad eləmişdilər Valehi.

Nolajax, nişannı oğlan, eşq topuğuna vuruf, orda-burda özünü göstərə. Sənəti də, aşixliğı da şükür yaradanın birriyinə günü-

günnən üstə götürür. Bir gün gənə də Aşix Valehi bir toya çağır-
mışdılar. Toya girif yenicə “Divani”, “Təcnis” oxuyuf, gəraylıya
keçmişdi ki, birdən, “Aşix Valeh” – deyə hündürdən bir səs eşitdi.
Belə baxanda gördü ki, kəndlərinin ağsaqqalıdı. Dedi:

– Baba, nə var, nə buyurursan?

Dedi:

– Oğul, Dağıstannan, Dərbənd şəhərinnən bir qasit gəlif səni
istiyir.

Valeh dedi:

– Niyə çöldə duror, deyin içəri buyursun.

Qasit içəri gəldi, baş əydi. Naməni qoltux civinnən çıxardıf,
zərfi öpüf Aşix Valehə uzatdı. Aşix Valeh camahatdan üzr istiyif
məktuvu açıf oxuyanda gördü ki, baa. Xeyli fikrə gedənnən sonra
camahat hərə bir tərəfdən, Aşix Valeh, nə oldu sana, nə məktufdu
oxuduğun, onu kim gönəderif?

Valeh dedi:

– Əziz camahatımız, niyaran qalmıyın. Məktubdu Dağıstan
vilayətinin Dərbənd şəhərinnən göndəriflər. Məktubu 40 aşığ
zindənda saxlıyan, sazda, sözdə bu günə kimi məğlubıyyət bil-
məyən Zərnigar xanım yazıf. Məni öz meydanına çağırıf. Deyir
qüdrətin varsa, gəl məni bağla, 40 aşığ da azad elə.

Camahat hərə bir tərəfdən Aşix Valehi məcbur eliyirlər ki,
məktuvu oxusun. Aşix Valeh camahatın arzusunu yerinə yetirər.
Başdıyır məktubu oxumağa. Valehin dilinnən biz deyək, siz şad
olun, inşallah! Götürüf Zərnigarın sözdərini Valeh neyə oxuyur.

Mənnən salam olsun Aşix Valehə,

Əyər aşixsansa, bu meydana gəl.

Ya aşixlıq adın qaldır üstünnən,

Ya sür səməndini, bu divana gəl.

Camahat mat-məətəl qaldı. Bu qız nə hünərin yiyəsidi ki,
Valehə bu cür hərəzorba yazer. Valeh dedi:

– Qulax asın görək Zərnigar xanım daha nə yazer:

Çıxıfdı dilinnən belə bir ilqar,

Kim məni bənd etsə, ollam ona yar.

Aşıxlar sərinən tikdirrəm minar (minarə E.M),
Qıya bilirsənsə, şirin cana gəl.

Camahat mat-məətəl qalif Valehin üzünə baxışdı:

– Oğul, sözün kəsəsini de, bu cəllad kimdi?

Dedi:

– Qulaq as.

Neçə aşıxları eləmişəm bənd,
Ayağında zəncir, boynunda kəmənd.
Adım Zərniyardı, məkanım Dərbənd,
Məni anar olsan, Dağıstana gəl.

Valehin bir az kefi pozuldu. “Bu nəydi, bu nə xəvəriydi beyqafildan”. Ağsaqqallar dedilər:

– Valeh, niyə qorxdun?

Dedi:

– Qorxmadım, xeyr, qorxmadım. O, xanımın bu yazıx qasidi burya göndərməyinə, ona əzaf-əziyyət verməyinə yazığım gələr. Bu boyda yolu bir fuğaranı əzyətə salıf, onu dağa-daşa salması mana çox yer eliyir.

Valehin belə deməsinə camahat bir az da gülüşdü. Valeh məclis başa çatanatan camahatı feyziyab elədi, çaldı, oxudu, kimin nə istəyi, nə arzusu vardı hamsını cənnət-başnən yerinə yetirdi, öz sözdərinnən, özünən əvvəlki ustadların sözdərinnən, dastanlardan, nağıllardan, igiddərdən, gözəllərdən nə dedilərsə hamsını oxudu. Məclis beləyə başa çatdı. İşıxlanana yaxın Aşıx Valeh Zərniyarın göndərdiyi adamı da götürüf öylərinə getdi. Əziz bir qonax kimi onun qayğısını çəkdi. Qasidin yeməyinə, içməyinə, yatmağına, dincəlməyinə fikir verdi. Savaxlarınız xəyirə açılısın, savah açıldı. Ancax Valehə Dağıstannan, özü də bir qadın tərəfinən belə bir namə gəlməsi kənddə bomba kimi partıdı. Eləyə də bu xavar Valehin nişannısı Sənəm xanıma da gəlif çatdı.

Aşıx Valeh qonağını rahatdıyif, yedizdirif, içizdirənnən sonra dedi:

– Qasid qardaş, sana bir namə yazıf verəjəm, inşallah bu naməyi aparıf Zərniyar xanıma çatdırarsan. Burda nejə qarşılanmağımı, nə gördüyünü də ona nejə var, eləjə də danışarsan.

Valeh kağız-qələmi götürüf görək nejə yazer, nə yazer, sora da sazda nejə oxuyor? Biz tərəfinnən deyək, sizdəərə can sağlığı inşallah:

Qarabağdan dad eliyif gəlirəm,
Kimin dotələbi varsa da gəlsin.
Cəhənnəmi bu dünyada göstərim,
Hansı bəndə günahkarsa, de gəlsin.

Meydana girərəm divana nisbət,
Pəhlivanam, Əbdülmərvan²⁴ nisbət.
Fizuli, Firdovsi, Nizama²⁵ nisbət,
Kimin artıq dərsi var isə gəlsin.

Mənəm Aşix Məhəmmədin mabədi,
Aşiq Güllər, onnan sonra Bağıdı.
Aşixlarda hər kəşdənin övladı,
Valehnən bərabər var isə gəlsin.

Kağızı büküf, üstünə qolunu da çəkif, qasidə verdi ki, bax, bu sözdəri Zərniyar xanıma çatdırıf, deyərsən ki, gözdəsin.

Bəli, Valeh qasidi yola salannan sonra geri qayıdıf sazını kökləmək adınnan əlinə almışdı. Bu məqamda, nişannısı öz qasidini, daha doğrusu, özünün qulluqçusunu Valehin hüzuruna göndərdi ki, bu nə işdi başına gəlif. Bəli, Valeh oluf keçənnəri dedi, onu da dedi ki, sənnən xahiş eliyirəm gedif Sənəmə deyərsən ki, mən gedəsi oldum. Gəlsin, bir görüşək, yolunu gözdüyəjəm. Qasid dedi ki, oğlan, sənin sevdiyin nişanlın toydadı. Ancax bu işdən xavardadı. Valeh dedi:

– Bilerəm toyda olduğunu. Get ona deynən.

---

²⁴ Əbdülmərvan - ərəb sərkərdəsidir. Xeybət qalasında Həzrət Əlinin məğlub etdiyi qəhrəmandır.

²⁵ Nizama nisbət – deyəndə Nizamiyə işarədir.

Bəli, nökər gedif, qayıdıf Valehin yanına gəlmişdi. Valeh görək nökərdən nə soruşor:

Başına döndüyüm yarım, nökəri,
Dərdimi canana dedin, nə dedi?
Sən də mənim kimi şirin dil ilə,
Çəkdin bir pünhanə, dedin, nə dedi?

Canan baxcasında oynar gülünən,
Çəkərəm cəfasın, onun ilinən.
Sən də mənim kimi, sözü sirrinən,
Yalvardın sən ona dedin, nə dedi?

Nökər gozdərinnən gülüf dedi ki, sevgilinə mən nə deyəsiyəm ki, insallah gələr görüşərsiniz, özün nə istəsən deyərsən.

Onatan aldı Valeh:

Mən sevmişəm ağ üzündə xalını,
Gizlədirmi məndən mah camalını?
Divanə Valehin ərzi-halını,
Yusif-i-Kənana dedin, nə dedi?

Bu vaxtı Valeh baxdı ki, eşiyə gün tüşüf. Bu halda üç bacı toydan gələllər Valehin görüşünə. O vaxt bunnarın üçü də bir yerdə gəlməyi Valehin yaman xətrinə dəydi. Dedi:

– Axı, mən tək Sənəmi görmək istiyirdim. Bular kimdi? Bu nə mazarratdıxdı?

Bəli, məhəbbət səhabları bir-birini yalnız görsələr çox xoş olullar, buna görə də bunların belə qeylü-qallı gəlməyi Valehi bir az qəmləndirən kimi elədisə, gənə halını biruzə verməyif, görək “Şirvan gözəlləməsi”nə nə deyəyək, biz deyək, siz də şad olun, inşallah.

Toy evindən gələn qızdar, gəlinnər,
Toyunuzdan əcəb allı gəlifsiz.
Aşiq öldürməkdə qəsdinizmi var,
Fikr eləyif nə xəyallı gəlifsiz?

Qızdarın qaqqıltısı yeri-göyü götürdü. Valeh daha da başdadı cuşa gəlməyə:

Qızlar bir-birini çağırır “bacı”,
Bir dərdə düşmüşəm, yoxdu əlacı.
Müddətdi dahanım dadıyır acı,
Hər üçünüz ləbi ballı gəlifsiz.

Eynini²⁶ eynimdən eyləmə, irağ.
Axıban didəmdən süzülür fərağ.
Bir Valeh, bir Sənəm, bir xəlvət otağ,
Hayıf ola qeyliqallı gəlifsiz.

Qızdar bir-birinə göz elədilər ki, Valehnən Sənəmi tək buraxaq. Oyudu ki, Valehnən Sənəm ilqar-iman eyləyif, halallaşdılar. Valeh dedi:

– Ay Sənəm, xətrinə-xeyalına başqa bir fikir gəlməsin. Gə-dərəm bir, gələrəm iki, inşallah, atdanarix ad qazanarix, dünyada ad qoymaq gözəl şeydi. Hamıya gözəl ad nəsb olsun, inşallah.

Bəli, Valeh el-obaynan halallaşif atına əyləşdi, sazını götürüf el-obadan ayrılasi oldu. Xeyli getmişdi dağların gözəlliyi, dərələrin gözəlliyi, elin ayrılığı, ayrılığ çox çətin olur. Ayrılığı görüf xəyalı coşdu. Ellərin, dağların mənzərəsi xoşuna gəlif götürür görək burda “İbrahimi” qaydasına necə deyir, biz deyək siz şad olun inşallah:

Alçaxlı-ucalı dağlar,
Halal eylə, hümbət eylə.
Meyvəli, gülşənni bağlar,
Halal eylə, hümbət eylə.

Göy çəmənni düzlərinən,
Döyran sürdüm sizdərinən.
Gül qoxuyan qızdarınan
Halal eylə, hümbət eylə.

Valeh yetişər murada,
Güvənər qadir ustada.
Qırxlar pirim çatar dada,
Halal eylə, hümbət eylə.

---

²⁶ Eynini – gözünü.

Bəli, Qarabağ kimi dilbər guşədən ayrılmaq, gözəl yerləri, gözəl elləri qoyuf getmək özü də başna nə iş gələcək, savax bunu bilmək çox çətindi. Valeh günorta namazına yaxın dedi, əyləşəm Allah təlaya ibadət borcumu verem. Amma gördü kü, yaxında bir el görünür. Elin dörd yanında meşəlik çox səfalı görünördü. Dedi elə gedərəm orda əbudəst alif namazımı qılaram.

Bağın qulağına yaxınlaşdı; bir bağdı, amma burda kimlər yaşadığını Valeh nə bilsin. İçərisində səs-səmir gəldiyini eşidif atınnan enif gözəl əbdəst alif yonunu qıblaya çöyürf namazını qılmağa başladı. Ancax şeytan Valehi aldaderdi. Qızdarın səsin-nən namazı nətər qıldığını bilmerdi. Bu anda gördü ki, bağçanın böyrünnən bir dəstə qız çıxdı. Buna yaxınnaşan vaxdı. “Qızdar, ay qızdar, aşix gəlif özü də nə cavan aşixdı...” Bu tərəflərdə aşixlar tək-tək olardı. Zərniyar xanım da ki, bütün Dağıstan tərəfdə Azərbaycanın bir tərəfinin aşıqlarını bənd eləyif yığmışdı. Camahat aşıqlara həsrət idilər. Qızdarın hamsı töküldülər alayarımqıx namaz qılan Valeh qalxdı. Vallahin elə vaxtıdı ki, elə bil tanrı törpüsü görmüyüf. Qızdar da elə bir qızdardı ki, hamısının vaxtı gəlif çatıf. Gözdəri ala buludda oynoyur. Ay aşix, bir biz üçün bir az hava çal, oxu. Onatan ayannan bir nazəndə xanım boy-buxun, allah talanın könlünün xoş, əlnin boş olan vaxtı yaradıf, Valehi bir ayaxdan başa, başdan ayağa süzdü:

– Ə, oğlan, aşığsanmı?

Dedi:

– Bəli, xanım, sazı olan aşığ olar.

– Onda gedək bizə bir iki xana söz oxu.

– Ay xanım, yol adamıyam.

Gözünün qulağınnan baxanda gördü hərəsinin əlində bir dəyəmək var, cənnət zopası deyərlər həməən o zopadandı. Allah göstərməsin, bir dəfə Valehə dəysə, özündə olası dəyil.

– Baş üsdə, xanımlar, baş üsdə.

Bağa gətdilər Valehi, atını bir tərəfə çəkdilər; Bəh-bəh, xanımların yeri-yurdu gül-çiçək, cənnət cücəsi kimi səpələniflər dörd yannan Valehin ətrafına. Həməən o başda oturan xanım dedi:

– Oğlan, elə söz deməlisən ki, mənim xoşuma gəlsin. Gəlməsə, özün bil, bu qızların əlindəki zopalar bilər.

Bəli, Valeh dörd yanına boylanıf işin nə yerdə olduğunu görüf qızdarın fikrini duyannan sora ya ilahi, məni sən nə kökə salıfsan. Keş ki, ömrüm bu cənnət guşəsində keçəydi, deyif, sazının zilini zil, bəmini bəm eliyif görəh nə deyəcək, biz deyək, siz şad olun, həmşə kefiniz şad olsun. Aşix başdadı, nə başdadı:

Burda gözəllərə nabəlat oldun,
Söz dedim qurumuş dilə bükülmüş.
Xətayı görüncə xəta eylədim,
Ləli-gövhər bir məndilə büzülmüş.

– A zalım oğlu, mənim adımın Xətayı olduğunu sən nədən bildin?

Valeh dedi:

– Ay xanım, ağamız biz haqq aşixlarına hər şeyi qeybdən ağah eliyir. İndi qulaq as gör nə deyəjm?

– Aşix, burasında yaxşı dedin, xoşuma gəldi. Nətər dedin birni də de!

Valeh götürdü görək nə təhər dedi:

Görən kimi mail oldum onlara,
Geyinif batıfdı yaşıl-allara.
Qızıl qolbağılar şümşad qollara,
Gümüş kəmər incə belə bükülmüş.

– Aşiq, indi elə oxu ki, genə ajiğim tutsun.

– Qulağ as:

– Ayə, aşığ, burda nədi dediyin?

Valeh dedi:

– Xanım, qulağımı yaxşı aç.

Qurban olum evladına, soyuna.
Mina gərdəninə, uca boyuna.
Beçərə Valehi alsan qoynuna.
Elə bilki bülbül gülə bükülmüş.

Xətəyə xanım şəstnən qalxdı. Dedi:

– Əyə, oğlan, qiymaram, yoxsa səni burda o qədər döydürərəm dünyanı dəyişərsən. Ancax bu gecə mənim qonağımsan.

Bəli, Xətaya xanım Valehi bir dəbdəbəynən daldey yollarınan imarətgahlarına gətirdi. Aşix Valeh, sənin günün güzaranın xoş keçsin. Sənin işin avand olsun. Sora da Valehə dedi:

– Sizin yerlərdə belə gözəllər varmı?

– Ay xanım, hər yerin öz torpağı, öz yetirdiyi meyvələr var. Hər yerin öz gözəlliyi var, yanı dünya bir sizinlə döyül.

– Ay Valeh, mənim babam Məsum Əfəndi böyük bir alimdi. Ancax sənin bu gecə burda qalmağın üçün gərək mən onnan ixtiyar alam. Allah eliyə onun könluna xoş sədalar salıf səni mənə əbədilik eliyə.

Valeh anladı ki, bu qız nə demək istiyir. Ancaq Xətaya xanım Valehdən ayrıldı gəlif babasının yanına:

– Babeyi mehriban, salamı əleykim.

– Və əleykim salam.

– Babeyi, mehriban, bir uşaq tapmışıq, saz dınqıldader, saz çaler. Bu gejë qızdar yığılıf ona qulaq asmax isdirik.

– Bu nətəri uşağdı, haralıdı?

– Ay baba, deyir ki, Qarabağdan gəlif.

– Ay qızım, Qarabağdan buraya uşağ gəlməz, neçə yaşı var?

– Ay baba, olar da on üç, on dörd yaşı.

– Yox ay bala, elə uşağ əlnə saz götürüf çölə çıxmaz, yanı bir iyirmi yaşı varmı?

– Ay baba, nə bilim olar da bir on doqquz, on səkkiz.

– Yox, qızım, bu yaşda uşağ çölə çıxmaz yəqin ki, onun bir xeyli yaşı var. Mən bir onla görüşüm, görüm kimdi, nə məqsədnən gəlif. Əyər xoşuma gəlsə, ixtiyar verərəm burda qalar. Əyər gəlməsə, sən bilersən ki, mənim xəsiyyətimi.

– Ay baba, sən neynirsən cavan uşaxdı, nəynə lazımdı.

– Cavan uşağdı, mən onnan mütləq görüşməliyəm.

Bəli, Məsim Əfəndi abasını çiyinə salıf, təsbəhini əlinə alıf, gəlif hardakı Valeh əyləşif, o otağın qapısını döyüf açdı. Gördü kü,

bah, bir iyirmi beş yaşında gözəl bir toxdamış bir gənc; üzünnən-gözünnən nur yağər.

– Oğlum, salamın əleykim.

– Əleykə salam, baba.

– Oğul, bizim diyara xoş gəlifсэн.

– Babayı-mehriban, çox sağ ol.

– Oğul, mənzilin, məkanın hardadı?

– Atayı-mehriban, kandan məkana.

– Oğul, kan haradı, məkan haradı?

– Kan ana bətniydi gəlmişəm; məkan, o dünyadı; gederəm.

– Ey vallah, oğul, mənzilin haraydı bu gün?

– Babayı – mehriban, Dərbəndə Zərniyar xanım hüzuruna dəvət eləyif. Zərniyar xanım xeyli aşıxlar bağlayıfdı, mən gedif oları xilas etməliyəm.

– Hə oğul, mən bilirəm, eşitmişəm Zərniyar xanım otuz doqquz aşıx bağlayıf, qırxıncını gözdüyür.

– Gedif oların qanına bais olma, oğul, cavan oğlansan, olar da yazıxdı, sən də.

– Baba, mən hökmən getməliyəm.

– Onda aşıx Valeh, bu şərtlə sən gedərsən, mən səni bu gecə sınaxdan keçirərəm. Əyər orya qəbliyətin olsa, inşallah mən səni burdan yola salaram gedərsən.

– Baba, necə?

Dedi:

– Oğul, mən sözüümü saznan deyə bilərəm. Ancaq mən dediyim sözdərə sən saznan cavab verməlisən.

– Baba, buyur nə demək istəyirsən?

– Oğul, indi məni yaxşı dinlə.

Kəndinə güvənib şairəm deyən,

Sözlərimin qabağında döz indi.

Diksinmə, çəkinmə, qısqanma, qorxma,

Al sualım, ver cavabım tez indi.

– Babeyi-mehriban, gözəl sözdər buyurdunuz.

– Ey vallah, oğul, indi bir təcnis çalif bu təcnis havasında maa cavaf verə bilərsənmi?

– Baba, uşaqlıqda öyrəndiyim təcnislərdən birini sənə cavab verərəm.

Valeh götürdü görək neçə dedi, sizə can sağlığı, inşallah:

Bilseydik mahalı bəndə salıbsan,
Ey vallah gəlməzdik bura biz indi.
Diksinməyəm, qısqanmaram, qorxmaram,
Əyər olsa, o zavaldan yüz indi.

– Oğul, eyvallah oğul, indi bir balanca ayağımı bərk eliyəjəm:

O, kim idi gətirdi hər aya qurban,
O, kimiydi doğdu bir neçə oğlan?
Kim kimi öldürdü, etdi nahaq qan,
Nə səbəbdən aralıqda gəzindi.

– Babeyi-mehriban, qoy bir az fikirleşem.

– Yox, oğul, aşığa fikirləşməyə ixdiyar yoxdu, gərək bədahətdən qarşı-qarşıya düz deyəsən.

– Onda, babacan, qulağ as:

Cəbrayıl gətirdi ülfətə qurban,
Həvva ana doğdu yüz səksən oğlan.
Həbil Qəbili öldürdü, etdi nahaq qan,
Adəm verməmişdi ona qız indi.

Məsim Əfəndi dedi:

– Oğul, ey vallah, görürəm dərrakan, savadın var, bala. İndi əyağımı bir az də dərinə basacam.

– Baba, ixtiyar sənindi, torpağ qüvvətli olar.

Aldı Məsim Əfəndi:

O kimdi ki, əlləri var neçə min?
Hər əlində barmağları neçə min?
Hər barmağda qələm çalər neçə min?
Onu bilən kəsə yoxdu söz indi.

– Bəyim, qulağ as:

Cəhənnəm maliki əli yeddi min,
Hər əlində barmağları yeddi min.

Hər barmağda qələm çalır yeddi min,
Onu nə siz görün, nə də biz indi.

– Oğul, indi lap möhkəm damarından tutacam. Ona cavaf versən sənə söz yoxdu. Buyur, Əfəndim, buyur:

Kim idi neçə rükət namazın qıldı?
Neçə il orada xidmətdə qaldı?
Neçə min mələkə piş xidmət oldu,
Axırında danışmadı düz indi?

– Baba, baba, məni elə qorxudtdun, dedim indi çətin sual verəjəhsən, ancax onun cavabı belədi.

İblisdi, neçə il hey namaz qıldı,
Səksən il orada xidmətdə durdu.
Səksən min mələyə xidmətkar oldu,
Oldu şeytan, danışmadı düz indi.

Götürdü Məsum Əfəndi, sözün möhürbəndini:
Məsum Əfəndiyə, sahibə qüdrət,
Harada danışdı neçə min xəlvət.
Haraydı verdilər yüz cürə zinyət,
Onu bilən aşığa yoxdu söz indi.

Aşığ Valeh belə hərrəndi:

– Ay baba, onu məktəbdə oxuyan, əlifbanı yeni öyrənən şagirdlər də bilər. Bu nə söz idi sən maa dedin, al cavabını:

Valehəm, Məhəmməd sahibi qüdrət,
Meracda danışdı min kəlmə xəlvət.
O beysitdi orya verirlər zinyət,
İnşallah görərik bir gün biz indi.

Söz cavafı tamam oldu.

– Oğul, eyvaallah. Mənzilinə-məkanına uğurlar olsun. Sən indi Zərnıyar xanımın hüzuruna gedə bilərsən; çünki mən sənə arxayınam.

– Baba, bir neçə sual mən verim sən cavab ver.

– Yox, yox, oğul, mənim onlux halım yoxdu, – deyif Məsim Əfəndi eşiyə çıxdı, necə deyərlər ev qaldı eyliyə, həm yeyə, həm səhriyə. Cavan-cühül doldular Valehin başına. Oxu ha oxu, çal ha

çal. Savaxlarımız xeyrliyə açılısın, inşallah. Sabah açıldı, Xətayə xanım nə eylədi, nə qədər yalvardı Valehi yola götürə bilmədi ki, bilmədi. Valeh səhər tezdən qalxıf Məsum Əfəndiyə görüşüf hallaşıf xeyir-dua isdiyif atına əyləşdi. Günə bir mənzil, teyyimənəzzil yola tüşdü. Gəl hə gəl, Dağısından vilayətinə Zambur çayının qırağına gəlif çatdı.

Zamanə belə gətirif, buluddar hər yeri alıf, yağışın əlinnən bir yerə daldalanmaq mümkün döyül. Göydən elə bilirsən ki, leysan yağır. Zambur çayı o qədər qalxıf ki, nə o taya, nə bu taya keçmək mümkündür. Bir çovandı, qavağında olar filan qədər qoyun; sürüynən çayın o tayında qalif mat-məhəttəldi. Bu taya keçə bilmər. Aşix gəlif çayın qırağından enən vaxtı ordan biri dedi: ayə aşix, dedi sənün sazının sehri, sənün sözyün kəsəri bu çayı, daşqını əyləsə mən də o taya keçərəm, sənün yolunda bir qurban kəsərəm.

Valeh dedi:

– Qardaş, ümüdünü Allahdan üzmə, inşallah diliyərik Allah-tala bizim səsimizi eşidər.

– Ay qardaş, Allah sənün səsini eşidif o suyu saxlasa, vallah mən bilirəm sənə nə hörmət edijəm.

Onatan aldı Aşix Valeh görək nə dedi, Zambur çayına.

Zambur çayı, hərdən-hərdən qalxırsan,
Gəlif sənən nə dövranlar keçifdi?
Küllü Dağıstanın seyrəngahısan,
Nə əyyamlar, nə zamanlar keçifdi?

Tanrım əmr eylədi sizə də madəm,
Bir dürrdən oldunuz siz də sərəncam.
Allah tərəfkarı, ismi Qəşəmşəm,
A çay, səndən pəhləvanlar keçifdi.

Bu dünyada həsrət qaldım beş günə,
Fələk təlan saldı ömrüm köşkünə.
Adı bəlli Məhəmmədin eşqinə,
Valeh kimi çox cavanlar keçifdi.

Elə bil Allahdan elə əmr olundu, çay iki yerə ayrıldı, ortadan quru bir yer açıldı. Çovanın özü də mat-məhəttəl qalif sürücünü fişqırıxlıyıf o taya keçirtdi. Valehin əlinə-ayağına düşdü. Sən nə kərə idin, nə idin bir əyləş görüm, bir aqlım başıma gəlsin, sənə söhbət eliyəjəm, inşallah.

Bəli, axşam oldu. Çovan Valehin atını rahlıyıf bir də bir erkək kəsif Valehə hörmət eləməkdə olsun. Baxanda gördü ki, bu tərəfdən bir neçə zəvvarlar gəldilər.

– Ay çovan qardaş, biz Allah qonağıyıq, isdanmışıq Kərbəladan gəlmişik. Allaha inamin varsa, bizi qəbul elə.

Valeh dedi:

– Buları qonağ elə.

Zəvvarları qonağ aldılar. Valehin sazını görəndə bular birtəhər baxdı Valehə.

– Qardaş, niyə belə baxırsız maa?

– Nə bilim, aşix tayfasınız elə.

– Nolar, aşix da sizin eldən döyülmü?

– Yox, oğul, bizim aşixnan işimiz yoxdu.

– Sən də buralar adamına oxşamersan, de görək hardan gəlif, harya gedersən?

– Onda mən sizdən bir neçə söz xəbar alem.

Burda Valeh görək bulara nə dedi:

Qarabağdan yol başdadım,
Mülki Şirvana mən gəldim.
Məcnun tək düşdüm səhraya,
Dəli-divanə mən gəldim.

Şamaxı şəhrinə yetdim,
Əcayib seyirrər etdim.
Daşkəsən gədiyin ötdüm,
Say ki, rizvana mən gəldim.

Mən aşiqəm Zərniyara,
Sığındım Pərvərdiyara.

Canımı saldı oddara,
Misli-pərvanə mən gəldim.

Valeh bulara bir xeylax suallar verəndən sora zəvvarlar gördülər Valeh həqqətən haqq aşığıdı. Valehnən ünsiyyətə başlayıf bir yerdə çörək yedilər. Savaxlarınız xeyrə açılısın, savax açılan kimi çovan qalxdı. Dedi:

– Valeh qardaş, sən yol üsdəsən. Gedəjəsən.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Sənin atın qaler burda, mən saa elə bir at verəjəm ki, sən hası dağın üsdünnən, hası daşın üsdündən addasan inşallah o səni muradına çatdıracax.

Bir köhlən at gətirif bağışladı Valehə. Fikirrəşdi ki, bu oğlan canlara dəyən oğlandı. Xatırını qırmayıf yəhərini də atın belinə qoydu. Valeh yola düşməyində olsun, sizə də Allah tala can sağlığı versin. Bəli, ustaddarın dediyinə görə Valeh dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi köhlən atını capdırdıf gəlif Dərbəndə çatdı. Dərbəndə çatan vaxtı qarşısına gələnnərdən Zərniyar xanım harda olduğunu öyrənif bir məqama çatdı ki, bir dəstə oğlan uşaxları yolda oynuyullar. Uşaxlara salam verdi, əleyk aldı, uşaxlardan soruşdu:

– Ay uşaxlar, Zərniyar xanımın imarəti hardadı?

Dedilər:

– Zərniyarın bağının üstünə gəlifsən. Zərniyar xanım elə bu saat başında bir neçə qız bax orda gəzinti eliyir. Gülnən, çiçəknən məşğuldu.

Valeh, bağın hasarının böyrünə gələndə gördü ki, bah, şükür sənin qədərinə, ala gözlü türk balaları bir-birinə naz eliyə-eliyə, bir-birinə qəmzə eliyə-eliyə bağda gəzellər. Ancax buların arasında bir nazəndə xanım hamıdan seçilər. Valeh öz-özünə dedi, vallah Zərniyar bu olajax, budu. Sazını köynəyinnən çıxardıf hasarın bu tayınan görək, o tayına qızdara doğru nə deyir, biz deyək, siz şad olun.

Aldı Aşix Valeh:

Ey havalı gəştə çıxan nazənin,
Gəşt eləyif nə havalı gəzirsən?
Neçə aşıqları bəndə salıfsan,
Götürüfsən nə babalı, gəzirsən?

Bəli, Zərniyar Valehin məktubunu alannan sora gözü ayda-
quşdaydı. Gördü ki, bu tərəfdən aşiq səsi gəldi.

– Ay qızdar, ay qızdar, mənim o sazımı burya gətirin.

Yüyürdülər Zərniyar xanımın sazını gətdilər. Sinəsi üstə qoy-
du. Çanax yumru, sinə yumru bir-birini qəbul eləmədi. O qızdarın
birinə dedi:

– Ağuz, çiyinini bu sazın altından ver göröm bu nə deyir.

Aldı görək Valehə nə cavab verir.

Bahar əyyamıdı, hicran çağıdı,
Gəşt eləyif bu bağçanı gəzirəm.
Otuz doqquz aşığı bənd eləmişəm,
Axtareram haqq divanı gəzirəm.

Çünkü hər əlinə saz alıf meydana atılıf xalxın başını qatan-
narı, sənəti öldürənləri bir-birinnən ayırd elif oları seçirəm, Zər-
niyar xanım bu məqamı deyirdi. Ancaq aşix Valeh bunu bürüzə
verməyif öz fikirini belə dedi:

Bu dünya dediyin bir bivəfadı,
Onun tək əlacı zövqü-səfadı.
Haydı, yarsız gəzmək sənə cəfadı,
Eləyirsən nə xəyalı, gəzirsən?

Zərniyar xanım başdadı Valehə hədə-qorxu gəlməyə görək
nə deyir.

Xaliqi-ləmyəzəl, Vahidi-yektay,
Bir kamal qüdrətdən verif mənə pay.
Bu məkanda aşiq olmaz mənə tay,
O İrani, o Turanı gəzirəm.

Yenə götürdü Aşix Valeh görək nə dedi?

Valeh kimi gəzmə ahu-zarınan,
Ülfət elə bir vəfalı yarınan.
Qonuş bir münasib xiridarınan,

Şüx tərլansan, çox havalı gəzirsən.

Zərniyar xanım Valehin bu sözünən daha da qəzəfləndi, başdadı Valehə hədə-qorxu gəlməyə:

Saldırram boynuna zəncirdən kəmənd,
Tikdirrəm başınnan münarə bülənd.
Adım Zərniyardı, məkanım Dərbənd,
Valeh kimi növcavanı gəzirəm.

Bəli, söz cavabı tamam olan kimi Valeh durmadı atını tərətədi. Məsum Əfəndinin tapşırığı yadına tüşdü: Məsum Əfəndi demişdi ki, burdan gedəndə mənim salamımı Süleyman xana yetirərsən, özünə də deyərsən ki, məni Məsum Əfəndi göndərif. Mənim xətrim üçün səni hümayəsində saxlıyar, inşallah. Valeh elə də eliyif, atını sürüf Süleyman xanın iqamətgahına gəldi. Ona Məsim Əfəndidən salam yetirdi. Məsum Əfəndinin söylədiklərini Süleyman xana çatdırdı. Süleyman xan dedi:

– Oğul, əgər mərifətədi aşığınsa, mərifətədi sənətkarsansa heş kimin sifarişi lazım gəlmer. Mən özüm səni himayəmdə saxlayaram. İnşallah, bu gejë sənin mərifətini görərəm onnan sora biz danışarix.

Valeh Süleyman xanın iqamətgahında qalmaqda olsun, sizə kimnən deyim Zərniyar xanımnan.

Zərniyar xanım yanında öznün qarabaşlarımı deyək, rəfiqələrimi deyək özündən gözəl qızdar var idi. Bunların birisi Valehi görən kimi aşiq oldu. Götürüf kağız yazıf Valehə ki, Allah tala sənə mənim qismətimi bir-birinə nəşib eləyər. Buna görə xahiş eliyərəm, mən tərəfə nəzər salasan, kağızı da büküf saçının arasına qoydu ki, görən olmasın, ələ keçməsin.

Zərniyar xanım rəfiqələrinə dedi:

– Qızdar, Valehin gücünü yoxlamaq lazımdı, ona görə də bu gecə mütləq biz onun məclisində olmalıyix.

Sözü bir yerə qoyuf, Süleyman xanın evinə gəldilər. Qızdar aşix Valehin məclisinə varid oldular. Ancax bir az saymazyana xəlvəti oturdular ki, aşığ Valeh buları çox izdəməsin, çox görməsin. Oydu ki, aşığ Valeh gözünün altıynan baxan vaxtı gördü ki,

bu gül bağçada gördüyü qızdarın bütün nişanəsi burdadı. Dedi, vallahi bular həməən qızdardı. Amma qızdardan birinin gözü Valehin üzünən çəkilmerdi. Bir gözünü yana tutuf bir də başını aşağı salıf belə görün vaxtı Valeh sazın zilini zil, bəmini bəm eyləyif götürüf görək nə dedi? Biz deyək siz şad olasız, inşallah:

Zülümətdən bir cüt gözəl şəms olub.

Yayınıf ələmdən üzün bürüyüb.

Biri öz yerində bərqərar oluf,

Biri fəhmələrif üzün bürüyüb.

Söz cavabı yetirən kimi qızdar başdadılar o yana, bu yana döyükməyə ki, vallahi burda bir iş var, aşıx bizim gəldiyimizi hiss eliyif. Nətər eliyək aşıx bizim gəldiyimizi hiss eləməsin. Onatan aşıx gözü çox sərraf olar. Götürüf görək burda daha nə deyir.

Sevdiyim zülfünə ləkə bağlamış,

Döşündə çərpazı ləkə bağlamış.

Pünhan namə yazıb ləkə bağlamış,

Tökülüf gərdanda üzün bürümüş.

Həməən məktuvu yazan qız elə dik sıçradı ki, ə zalım oğlu zalım, bu münəccimdi, bu nədi, görücüdü, bu işi nədən bildi, nədən başa düşdü, ömüz yıxıldı. Dedi:

– Zərniyar xanım, bu oğlana sən heşnə eliyə bilmiyəsən.

Zərniyar dedi:

– Ay qız, onu Allah bilər.

Götürdü görək Valeh:

Valeh dərd əlinnən buraqa²⁷ minmiş,

Seyraqub arada bulağa enmiş.

Basıf səng üstündən bulağa minmiş,

Yayılib gərdəndə üzün bürüyüb.

Qızdar mat-mətəl qaldılar. Bəli, Zərniyar xanım Valehin oxuduğunu, Valehin ləmsini, Valehin biliyini bir az başa tüşdü ki, Valeh bu bağladığım aşığların tayı döyül. Valeh bir tərpenməz daşdı. Ona görə Zərniyar məclisi tərək elədi.

---

²⁷ Buraq – Məhəmməd peyğəmbərin atının adıdır.

Savaxlarınız xeyirliyə açılsın, savax açıldı. Süleyman Əfəndi dedi ki, oğul Valeh, hərrən bir Dəmirqapı Dərbəndi seyr elə, gəz, köhnə keçmişlərimizin işinən tanış ol. Savax inşallah Zərniyar xanımla görüşəcəksən. Valeh gəzdi, dolandı. Valeh hariyə gedərsə, Valehi Zərniyarın fikri çəker. Hansı bağdakı Zərniyarı görmüşdü orya gəldi, gördü daha o çoxlu qızdar yoxdu, üç nəfərdi. Axşam bunun məclisinə gələn qızdardı oturuf bir-biriylən söhbət eliyellər. Valeh bulara fikir vermiyif ayrıldı.

Savaxlarınız xeyirliyə açılsın. Savax açılan kimi car çəkdilər ki, bu gün Zərniyar xanımla aşix Valehnən görüşəcək. Valeh Zərniyar xanımla iqamətgahına gələndə bağdan yolu düşdü. Bağda həmən üç nəfər qızdarı gənə oturan gördü. Bulara fikir vermiyif məclisə gələn vaxtı gördü ki, Xanzadə məclisi açılıf, vallahi, otuz doqquz aşix düzüluf qatarnan. Bulara qulaq asajaxlar. Ancax Valeh gözünün altından Səməndi görən kimi qızışdı. Səmənd başını aşağı saldı. Dərbəndin valisi Süleyman xan dedi ki, aşix Valeh, bir məclisi başdamağdan ötrü bir söz oxu, biz də dinləyək. Aldı görək Valeh burda nə deyir:

Bu gün üç gözəl rast gəldi mana,
Üçü də bir elli, bir məkannıdı.
Birinnən üzbəüz duruf danışdım,
Birinin xoş üzü xal nişannıdı.

– Ə, aşix, gözəl dərdindən yıxılın sizi. Elə bu aşixlərin dərdi gözəllərdimi?

– Bəli, bizi Allah-tala gözəllikdən ötrü yaradıf, bəyim, – dedi:
Biri gözəllikdə Yusifə taydı,
Birinin qaşları qurulu yaydı.
Biri on dörd günlük doğulmuş aydı,
Bunlar çox gözəldi, xoş nişanlıdı.

Aldı birini də görək.

Valeh dərd əlindən qərç oldu ala,
Birinin əlində bir dəstə lala.
Biri fəhmələnif olub nişalə,
Biri çox tavadı, şölə şanlıdı.

Söz cavabı tamam oldu. Valeh xalxa baş əydi. Bu yannan Süleyman xan elan elədi, ay camaat, burda məqsəd böyükdü. Zərniyar xanımın çağırışıynan aşiq Valeh Qarabağdan gəlif. Otuz doqquz aşiqin yaşayif yaşamaması Valehdən asılıdı. Ona görə aşiq Valehə alqışdar eliyək ki, otuz doqquz aşiqin qanı tökülməsin. Çünki Zərniyar xanım and içif, əhdi-peyman eləyif hökümət qarşısında deyif ki, bu biliksiz, savadsız, özünü irəli soxan, puldan ötrü, qazancdan ötrü sənəti batıranların hamısının adını batırmaq istiyir. Əgər aşiq Valehi də bağlasa, qırxının da boynunu vurduracaq.

– İndi sözü verək Zərniyar xanıma.

Zərniyar xanım yeddi qədəm Valehə doğru gəldi. Dedi:

– Oğlan, sən bil və agah ol, sənin qarşında alim əyləşif. Burdakı xalxı mən burya yığmışam. Burda alimlər, abiddər, hafizlər oturuflar. Burda hər bir mənəni qanıllar, anlıyıllar. Sözüne düzən, fikrinə düzənlik ver. Mən nə desəm onun cavabını düz ver. Düz verməsən, sənin işin xarafdı.

Valeh dedi:

– Xanım, arxayın ola bilərsən, de gəlsin. Mən dinliyirəm səni.

Bu vaxt Zərniyar xanım əlini telli sazına aparıf görək “Qaraçı” qaydasında necə deyir. Biz deyək, siz şad olun:

Qarabağdan “dud” eləyif gəlifsən,
Aləm bilir mən əlayam, sən nəsən?!
Özün öz əlinlə yıxdım evini,
Burda sənə bir bəlayam, sən nəsən?!

Valeh gözdərini belə qaldırdı dedi, xanımın dediyi elə buymuş yanı? Bu, mənə bəyənmədi. Götürüf görək ona neçə cavaf verəjək:

Qarabağdan “dud” eləyif gəlmişəm,
Aləm bilir mən yek tayam, sən nəsən?!
Bir şanlı ustaddan dərşim almışam,
Eşq içində dolu payam, sən nəsən?!

Zərniyar gördü ki, oğlan yaman dirənişif sözünün üstündə. Heç özünü sındırmadı. Dedi:

– Oğlan, indi bir az kotanı dərindən bağliyajam.

Dedi:

– Xanım, özün bilərsən, çoxlarını salmışam xaki-turaba.

Sualımnan aciz qaldın cavaba,

Mən səni salaram xaki-turaba.

Yaqın bil ki, boy vermərəm xuraba,

Eşq içində bir dəryayam, sən nəsən?

Valeh gözünün altınnan xanımın boyna, buxununa, qamətinə fikir verir, deyir görən Allah tala bunu yaradanda işi-güjü yoxmuş, xalqın canına belə azarlar yaradarmış?! Zərniyar xanım gördü ki, Valeh burada ilişdi. Götürüf Valeh görək nə dedi:

Çox sənin kimisini al eyeləmişəm,

Alıfnan özümə mal eyeləmişəm.

Dəryalar dibinnən yol eyeləmişəm,

Mərifətdə mən Musayam, sən nəsən?!

Zərniyar dedi:

– Oğlan, gör sənin xəyalınnan nələr keçir! Hələ məni belə hədələyən anasınnan doğulmuyuf.

Aşıxlar qaqıldırdılar, gülüşdülər Zərniyar xanıma çox yer elədi bu söz. Onatan aldı Zərniyar xanım görək nə dedi:

Səni də əcəlin gətirif bura,

Kimin var dərdinə eləsin çara.

Zərniyar dönüfdü əsnəmiş nərə,

Meydan üsdə mən köməyəm, sən nəsən?!

Valeh dedi:

– Dinlə, xanım, ajiğin tutmasın, səbr elə gör nə deyirəm!

Usdadım Səməddi, sakini-Abdal,

Əyər onu görsən sən olarsan lal.

Valehə heç kimsə olarmaz misal,

Ürcəh oldun-mən ustayam, sən nəsən?!

Səmədin adını çəkəndə Zərniyar xanımı bir quğuldama tutdu. Dedi ki, o elə bilikli usdad idi, niyə mənim tələmə düşdü. Boynuna kündə, ayağına zəncir saldım. Valeh dedi:

– Xanım, mən bu Səməndi demirəm, dillərdə dasdan olan Səmənd var. O, hələ burya gəlmiyif, sənin ondan xavarın yoxdu.

Bəli camahat, yerbə-yerdən Valehə “afərin” dedilər. Zərniyara da “sağ ol” dedilər. Eyvallah belə kamallı qız, gözəl qız belə şirin sözdər oxuyur. Qarşısındakı ər kişiyi az qaler dizə götürsin. Hər kəsin tərəfləri var. Ancaq Valehin tərəfi Süleyman xandı. Camahat bu görüşə ayıl-mayıl oluf, hamı qulax kəsilib, milçək uçsa, səs çıxmaz. Götürür Zərniyar:

Məndən salam olsun aşix Valehə,
Əyər aşix isən, gəl eyləyək cəng.
Görək ki, kim kimi verir zavala,
Kim kimin əlində olur dili təng.

Yanı bu söz çaşdırması sözün quruluşu insanı çaşdırır. Zərniyar gözünün altıynan baxdı ki, görüm Valehin rəngi-rufu nətərdi. Valeh dedi:

– Xanım, qulağ as:

Al cavabın deyim, Zərniyar xanım,
Mənəm aşixlarda tərpnəmz bir səng²⁸.
Zərrəcə yerimnən tərpedə bilməz,
Yığılsa, Rum, Qeysər ta Hindi-Firəng.

Aşix Valeh heç özünü pozmayıf şax dayanıf ortada nər kimi durdu. Zərniyar xanım gənə götürdü görək neyə dedi:

Mən qoymaram sən çatasan yarına,
Bir təpik gələrəm burcu-barına.
Çökər zil qaranlıq rüzgarına,
Aşıqlar başıyam mənəndi-peşəng.

Valeh dedi:

Qurban olum sənini kimi məsdana,
Zərbiylə söyləmə, danış mıyana.
Kəllə gərək bu meydanda dayana,
Aslan davasına tab etməz pələng.

Zərniyar xanımı od götürmədimi? Götürdü yenə də tərəfinnən ərzi eliyək, siz sağ olun:

Gətirif səni də meydanə əcəl,
Çəkərsən əlimnən yüz cəngi-cədəl.

---

²⁸ Səng – daş.

Zərniyaram, yenə meydanıma gəl,
İrəngi-ruhunu eyləyim əhəng.

Valeh o tərəfə tərəpəndi, bu tərəfə tərəpəndi xeyli özünü naza qoydu ki, guya Valeh heç nə bilmir. Əmbə gördü kü, Zərniyar doğurdan da qəvliyətlə, ləyaqətli, layixli həm şairə, həm gözəl, həm bir mərifətli qadıncı. Dedi, gəl bunun xatırına dəymə, buna gözəl yumuşaq-yumuşaq cavab ver. Aldı görək nə dedi.

Mərd gözəlsən doğub səni mərd anə,
Sən zənansan mənəm iyid, mərdanə.
Valehəm, sinəmi qoydum nişana,
Atsın yüz kamandar min xeyli xədəng.

Bəli, söz cavabı tamamı oldu. Süleyman xan Valehə dedi:

– Sazını bağla, oğul!

Valeh sazı köynəyə keçirdi.

– Oğul, gedək.

Həmən bu gecə sabahatan Valeh narə çəkdi. Süleyman xanın öyündə qulaq asdılar. Valehin hərəkətinə çox şad olan Süleyman xan dedi:

– Oğul, indi səhər açılıf, gedək sən Zərniyarnan görüşə bilərsən.

Zərniyar xanım əmr verib xanlar, bəylər irəlində olan adamlar ağ saqqallar, qara saqqallar, alimlər, axunddar yığılıflar məclisə. Otuz doqquz aşix da hamısı ayağı zincirli gəlif meydanın böyrünə düzöldülər. Zərniyar dedi:

– Aşixlar, siz də öyrənin, siz də başa düşün elm, savad nə deməkdi. Ancax bu gün mən Aşığ Valehi lap dərin-dərin bir imtahanə çəkəjəm.

Götürür burda görək Zərniyar xanım nə deyəcə, biz deyək, siz şad olun.

Bizdən salam olsun Aşıq Valehə,
Əvvəl nə şey xəlq elədi sübhəm?
Neçə şeydi ondan oldu aşikar,
Yaratdı ülfəti, namı-nişanı?

Söz növbəsi keçdi Aşıq Valehə. Valeh o tərəf, bu tərəfə boy-
lanıf, bir qurtum qəlyan vurdu. Zərniyar xanımın gül camalına
nəzər yetirdi. Dedi:

– Ay Zərniyar xanım, bu uşax-muşax suallarınla mənə niyə
qısmırırsan? Al cavabın, ver sualın.

Mənnən salam olsun Zərniyar xanım,
Əzzəl bir dürr xəlq elədi sübhanı.
Cəmi aləm onnan oldu aşikar,
Yazıldı sifəti, namı-nişanı.

Zərniyar xanım çox pərişan oldu. Həm də sevindi. Ürəyində
Valehin kamalına “əhsən “ söylədi. Dedi:

– Valeh, indi kotanı laf dərinnən bağlıyajam, ver cavabın:

Söylə görüm, nədi yerin əsası,
Nə üstündə qərar tutuf durası?
Neçə ildi yernən göyün arası,
Nədən xəlq etdilər həfti əsmanı?²⁹

Valeh xeyli fikirə daldı. Gözünü məclisə dikdi. Məclis əhli
elə sandılar ki, Valeh dayandı. Valeh sazının barmaq simlərini
düzəldif sözünə davam elədi:

Eşit, bir balıxdı yerin əsası,
Gav³⁰ üstündə qərar tutuf durası.
Səksən min ildi yerlə göyün arası,
Nurdan xəlq etdilər həfti asmanı.

Zərniyar xanım piyala gözlərini Süleyman xanın üzünə yönəl-
dif, razılıx əlamətiynən sözünə davam elədi. Aldı görək nə dedi:

O kimdi ki, kimnən qorxuban qaşdı,
Neçə il orada xaba uğraşdı?
O kim idi onlar ilə qarşıdı,
Adları nə idi, eylə bəyanı?

Valeh qımışdı, güldü. Otuz doqquz məhbusun üzünə baxıf
gülümsədi. Dedi:

– Qardaşlar, cavaf verim, ya yox?

---

²⁹ Həfti əsman – yeddi qat göy.

³⁰ Gav – öküz

Məhbusdar “ura” çəkdi, dedilər, Valeh, hünər sənindi.
Valeh götürdü görək nejdə dedi?

Dağ Yunus Tanrıdan qorxuban qaşdı,
Yüz səksən il orda xaba uğraşdı.
Qəmər idi, onlar ilə qarışdı,
Əshabikəf idi, ismi bəyanı.

Zərnigar sözün möhürbəndini götürüf görək nə dedi:

Zərnigaram, bilməm nədi sanını,
O, kim idi yumadılar qanını.
O kimdi ki, alar özü-öz canını,
O kim idi, öldü, dirildi canı.

Götürdü görək Valeh nejdə cavaf verdi.

Valehəm, bilmirəm ulduz sanını,
Ərənlərin yumadılar qanını.
Əzrail alacaq özü-öz canını,
O, Cərcişdi³¹ öldü, dirildi canı.

Zərniyar əyağa qalxıf Valehin əllərini möhkəm sıxdı:

– Aşix Valeh, bu gündən səni mən usdad sayıram - dedi.

– Xanım, usdad saymağına bir şey demirəm. Dəyirmançı dəni
üyüdüf qurtarandan sora şahat alır. Necəsən, bu şərtə əməl
elilərənmi?

– Valeh, kef sizindi.

Ancaq Süleyman xan qoymadı Valehi başqa yerə getməyə. Bu
gecəni öz öyündə keçirdir. Məclis apardı, məclis qurdu aşığı
Valehə, böyük hörmət elədi.

Savaxlarınız həmişə xeyirliyə açılsın. Savax açılan kimi
Valeh Zərniyarın iqamətgahına gəlif dərğahının qarşısında gördü
ki, böyük izdiham quruluf, məclis həmişəkindən də böyükdü. Bu
gün çünki aşığı Valeh Zərniyarı imtahana çəkirdi. Ona görə də
Valeh düşündü kü, qadın xaylağıdı buna yumşax suallar vermək
lazımdı. Öz-özünə düşündü, nejdə eləyim? Gənə dedi yox, aslanın
erkəyi, dişisi olmaz, bir az özümü bərkitsəm yaxşıdı.

---

³¹ Cərciş – peyğəmbərdir.

Bizdən salam olsun, Zərniyar xanım,
Əzəlki mətləbin, kamın neyədi?
Nə ilə kamilsən, nə ilə naqış,
Mürdə-zində³² sərəncamın neyədi?

Zərniyar xanım piyalə gözlərini, ox kipriklərini Valehin sifətinə doğru çevirif bir balaca qımışdı. Dedi:

– Ay Valeh, mən də elə bildim bir söz deyəcəksən. Məni bu xalqın içində utandırmaqımı isdiyirsən, qulax as, keçif, utanmax vaxtı dəyil:

Al cavabın, deyim, ay aşığ Valeh,
Əzəlki mətləbim kamım ikidi.
Ədəbli kamildi, ədəbsiz naqış,
Mürdə-zində sərəncamım ikidi.

Valeh dedi:

O nədi ki, batinində nazirdi,
O nədi ki, vücudunda hazırdı,
O nədi ki, şəbü-zildə zahirdi,
Bundan artıq sənin camın neyədi?

Zərniyar xanım bir ağsaqqalın üzünə baxdı, bir o yana, bir bu yana baxdı dedi:

– Ə, zalım oğlu, mənim burda həyamı niyə tökürsən? Götürüf, dedi, utanmaxdan keçib.

Bir Allahdı, batinində nazirdi,
O, uşaqdı, vücudumda hazırdı.
Dörd kitabdı, şəbu-zildə³³ zahirdi,
Bundan artıq dolu camım ikidi.

– Ey valah, Zərniyar xanım, ey vallah!

Götürdü görək Aşix Valeh daha nə soruşdu:

Bir əliflə bir dal neylər söyləyin,
Valehəm bağrımın başın teyləyin.
Tökün kitabları hesab eyləyin,
O nədi ki, demək olmaz-ikidi.

---

³² Mürdə-zində – ölü-dir.

³³ Şəbü-zil – qaranlıq gecə.

Zərniyar xanım dedi:

– Valeh, məni elə qorxudmuşdun ki, dedim görəsən bu nə deyəcəkdir mən aç bilməyəcəm, ancaq qulaq as.

Zərniyar sözünü açıx söyləyər,
Yüz min naşı bir kamilə neyniyər?
Bir əliflə bir dal, bir ad eyliyər,
O Allahdı demək olmaz ikidi.

– Ey vallah xanım, ey vallah.

Valeh düşündü, fikirleşdi, ilahi, mən indi Zərniyara nə deyim ki, cavaf verə bilməsin? Nə var idi Zərniyar hamsın tapa bildi, cavaf verdi. Gəl bu yazıqların qanına bais olma burdan gizlincə aralan, səni heç kəs görməsin. Valeh sazı götürüf bir tərəfə qoyuf abidəst almaq adıynan darvazadan eşiyə çıxdı. Zərniyarın bu hünərini alqışdadılar. Valeh fikirləşə-fikirləşə qaldı, mən nə edim, ey ilahi, belə baxanda gördü ki, bir şeytandı dırmaşuf otun üstə çixeyr. Baxanda gördü ki, ə, şeytan yeddi qatdı, özü də sümükdəndi. İçərisində də bir iblis yaterdı. Tez bunu götürüf dəsmalma büküf geri qayıtdı.

– Xanım, hazırsanmı?

– Hazıram.

Dedi ki, indi ikinci sualıma deyəcəm. Açdın-açdın, açmadın onda biz sənnən gərək xüdafisləşək.

– İnşallah açarım.

– Özünü o qədər qüvvəli hesab eliyirsən? Onda qulağ as:

Səhər çağı bir hikmətə tuş oldum,
Hikməti yaradan sirri sübhandı.
Sümükdən yeddi qat bir qala gördüm,
Bir əjdaha bu qalada pünhandı.

Zərniyar xanım yanındakı qızdara dedi, kitabları tökün; İncili, Tövrəti, Zaburu, Qurani. Yoxluyun bu nə cür heyvandı. Hancarı şeydi ki, biz bilmerik yeddi qat sümükdən. Aradan bir yarım saat keçdi, bir saat keçdi cavab gəlmer. Süleyman xan dedi:

– Xanım, əllərini qaldır, bu qədər gejjikmək olmaz. Daha vaxtın qurtardı.

Zərniyar dedi:

– İkinci bəndi desin görüm bir şeyə uydura bilərmimi?

Valeh dedi:

– Baş üsdə.

Bəzdən nərə çəker əjdaha hərdən,
Yeddi qat qalanı qaldırer yerdən.
Görən tez baş taper bu pünhan sirdən,
Heş deyən olmaz ki, bu iş yalandı.

Zərniyar xanım elə vurnuxdu, belə vurnuxdu aradan iki saat keçif, xalx gözdüyür. Zərniyar xanım cığallıx eləmək istədi. Dedi:

– Aşix Valeh, bağışda anlıya bilmerəm, biləmerəm, bu nəşə yalandı.

Valeh dedi:

– Ay xanım, yalan olmaz inşallah, mən indi deyim o nədisə.

Valeh Zərniyara gətirdi əcəl,
Çıx pərdə dalından meydanıma gəl.
Ariflər, bu sirrə qalmıyın məhəttəl,
Bu sirr dəyil, aşgar adı şeytandı.

Cibindən yaylığı çıxardıf ortaya qoydu. Dedi:

– Xanım, həməən əjdaha budu. Sən onu nə oldu ki, bilə bil-mədin.

Camahat əl çaldılar. Otuz doqquz aşix, otuz doqquzunun boy-nundan kəmənd açıldı. Hə, qardaşlar, buyurun hərəniz bir saz gəti-rin bu meydana dövür eyləyin. Məclis qızışdı, nə qızışdı. Erkəylər kəsildi, kabablar bişdi. Bu tərəfdən Zərniyarın əmisi oğlu hası ki, qızı çox sevirdi, çox isdiyirdi. Valehin yanına gəlif dedi ki, ədəblə, qanunla qız sana çater. Ancaq o mənim nişanlımdı. Valeh dedi:

– Oğlan, mənim özmün nişanlım var evdə, mən Qarabağa gedəsiyəm.

Onda dedi:

– Ay Aşığ Valeh, bizim toymuzu tutuf elə gedərsən, inşallah.

Zərniyarın toyunda görək Valeh nə oxudu neşə işdirak elədi. Bəli, Zərniyar xanımın toyu başdandı. Dağıstan vilayətinnən aşığ Valeh, aşığ Səməndi də yanına alıf üz qoydular Qarabağa.